



Analiza luki intencjonalno-behawioralnej w zakresie przestrzegania zasady zrównoważonego rozwoju przez firmy sektora MŚP,

w szczególności w zakresie odpowiedzialności środowiskowej i przestrzegania ustawowych obowiązków w tym zakresie

Zmiany, jakie nastąpiły w naszym kraju po 1989 roku w związku z rozpadem bloku państw socjalistycznych, dotyczą także dość znacząco obszaru ochrony środowiska. W początkowym okresie przeobrażeniom podlegały zasady odbioru i zagospodarowania odpadów z gospodarstw domowych, następnie w 1995 roku wprowadzono obowiązek ponoszenia opłat za korzystanie ze środowiska, by finalnie w 2002 roku wprowadzić obowiązek opłaty produktowej, stanowiącej przejaw rozszerzonej odpowiedzialności producenta. Mimo upływu lat, wciąż znaczący odsetek firm nie realizuje ustawowych obowiązków w zakresie ochrony środowiska, co oznacza ryzyko ogromnych kar finansowych dla tych firm. Z drugiej strony firmy te deklarują wysoki poziom świadomości i odpowiedzialności środowiskowej. W latach 2014-2015 firma M&M Consulting przeprowadziła badanie ankietowe¹ wśród 217 przedsiębiorstw sektora MŚP na terenie kraju, chcąc ustalić stan faktyczny w tym zakresie.

Słowa kluczowe: ekologia w firmie, zrównoważony model biznesowy, ustawowe obowiązki przedsiębiorców, opłaty środowiskowe, segregacja odpadów w firmach, audyty środowiskowe

Szerokie spektrum obowiązków przedsiębiorców w zakresie ochrony środowiska

Powszechny problem z realizowaniem ustawowych obowiązków środowiskowych w Polsce skłonił autorów do pogłębionej analizy w tym zakresie. Przedmiotem badań były wyniki audytów przeprowadzonych w przedsiębiorstwach sektora MŚP na terenie Polski w latach 2014-2015 oraz badanie ankietowe, w którym pytano przedstawicieli przedsiębiorstw o stosunek reprezentowanych przez nie firm wobec konieczności realizacji zasady zrównoważonego rozwoju. Ankieta składała się z 10 dość prostych pytań, na które odpowiedzi miały pomóc w określeniu stosunku firm działających na terenie kraju do obowiązków, jakie nakłada na nie wiele obowiązujących obecnie próśrodowiskowych aktów prawnych w Polsce (patrz tab. 1). Ankieta przeprowadzona była za pomocą dostępnych narzędzi informatycznych, a także poprzez ankietowanie przedsiębiorstw biorących udział w szkoleniach, seminariach i konferencjach organizowanych przez jednostkę badającą. Odpowiedzi udzielały firmy sektora MŚP przez przedstawiciela odpowiedzialnego za realizację obowiązków związanych z ochroną środowiska w firmie, nie rzadko był to delegat innego obszaru funkcjonalnego lub osoba szukająca kontaktu z firmą doradcą w zakresie ochrony środowiska, by poznać zakres i rozpocząć realizację ustawowych obowiązków.

dr Katarzyna Michniewska,

adiunkt naukowo-dydaktyczny, Zakład Logistyki Przedsiębiorstw, Instytut Logistyki, Wydział Logistyki, Wojskowa Akademia Techniczna,
e-mail: katarzyna.michniewska@wat.edu.pl

mgr inż. Paulina Siwiec,

koordynator projektów szkoleniowych i promocyjnych, M&M Consulting,
e-mail: paulinia.siwiec@mmconsulting.waw.pl

Praktyczne doświadczenia w zakresie stosowania prawa wskazują, że przedsiębiorcy realizują działania proekologiczne jedynie w obszarach, w których są do tego zmuszeni, np. wysokimi karami finansowymi, takimi jak na przykład opłata produktowa, opłaty za korzystanie ze środowiska czy zwykłymi karami administracyjnymi. Jak wynika z analizy przeprowadzonej przez firmę M&M Consulting, najczęściej nieprawidłowości, bo aż 87%, wykrywanych jest w raportowaniu do Krajowego Ośrodka Bilansowania i Zarządzania Emisjami (patrz tab. 2). Jest to specyficzny obowiązek, który w ostatnim czasie został znacząco rozszerzony na mniejsze podmioty, stąd prawdopodobnie tak niski stopień stosowania tego prawa – wnioskować należy, że nazwa, jak i historycznie obowią-

Tabela 1.

Akty prawne, których musi przestrzegać przedsiębiorca w Polsce

Kategoria	Ustawa/Rozporządzenie	Data	Oznaczenie Dziennika Ustaw
Prawo ochrony środowiska	<i>Prawo ochrony środowiska</i>	27.04.2001	t. j. Dz.U. 2008, nr 25, poz. 150 ze zm.
	<i>w sprawie wykazów zawierających informacje i dane o zakresie korzystania ze środowiska oraz o wysokości należnych opłat</i>	27.02.2014	Dz.U. 2014, poz. 274
	<i>o systemie zarządzania emisjami gazów cieplarnianych i innych substancji</i>	17.07.2009	t. j. Dz.U. 2013, poz. 1107
Opakowania	<i>o obowiązkach przedsiębiorców w zakresie gospodarowania niektórymi odpadami oraz o opłacie produktowej i opłacie produktowej</i>	11.05.2001	Dz.U. 2001, nr 63, poz. 639 ze zm.
	<i>o gospodarce opakowaniami i odpadami opakowaniowymi</i>	13.06.2013	Dz.U. 2013, poz. 888
	<i>w sprawie przykładowego wykazu wyrobów, które uznaje się albo nie uznaje się za opakowanie</i>	22.10.2013	Dz.U. 2013, poz. 1274
Odpady	<i>o utrzymaniu czystości i porządku w gminach</i>	13.09.1996	Dz.U. 2012, poz. 391, z późn. zm.
	<i>w sprawie katalogu odpadów</i>	27.09.2001	Dz.U. 2014, poz. 1923
	<i>o recyklingu pojazdów wycofanych z eksploatacji</i>	20.01.2005	Dz.U. 2005, nr 25, poz. 202
	<i>o zużyciu sprzęcie elektrycznym i elektronicznym</i>	29.07.2005	Dz.U. 2005, nr 180, poz. 1495
	<i>w sprawie listy rodzajów odpadów, które posiadacz odpadów może przekazać osobom fizycznym lub jednostkom organizacyjnym niebędącym przedsiębiorcami, oraz dopuszczalnych metod ich odzysku</i>	19.12.2008	Dz.U. 2008, nr 235 poz. 1614
	<i>o bateriach i akumulatorach</i>	24.04.2009	Dz.U. 2009, nr 79, poz. 666 ze zm.
	<i>w sprawie szczegółowych warunków technicznych kwalifikowania części energii odzyskanej z termicznego przekształcania odpadów komunalnych</i>	02.06.2010	Dz.U. 2010, nr 117, poz. 788
	<i>w sprawie szczegółowego sposobu postępowania z odpadami medycznymi</i>	30.07.2010	Dz.U. 2010, nr 139, poz. 940
	<i>w sprawie szczegółowego sposobu postępowania z odpadami weterynaryjnymi</i>	01.10.2010	Dz.U. 2010, nr 198, poz. 1318
	<i>w sprawie procesu odzysku R10</i>	05.04.2011	Dz.U. 2011, nr 86, poz. 476
Woda	<i>Prawo wodne</i>	18.07.2001	Dz.U. 2001, nr 115, poz. 1229 ze zm.

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne – stan na dzień 29.09.2015 r.

zujące prawo w tym zakresie wskazywało, że dotyczy ono jedynie dużych przedsiębiorstw. Dokonana zmiana w tym obszarze nie została poparta wystarczającą kampanią informacyjną, co więcej treść zapisu rozszerzającego te obowiązki na małe i średnie podmioty jest częstokroć mylnie interpretowana, co wpływa na jego stosowanie.

Jak wskazuje tabela, zaniedbania w stosowaniu ustaw środowiskowych są znaczące. Niemniej jednak badanie ankietowe miało pomóc określić zaangażowanie i stosu-

Tabela 2.

Najczęściej wykrywane nieprawidłowości podczas audytów środowiskowych

Dział	Wykrywane nieprawidłowości [%] firm	
Gospodarka odpadami	Sprawozdawczość	59,3
	Ewidencja	66,7
	Brak klasyfikacji odpadów	63,0
	Nieselektywna zbiórka	33,3
Korzystanie ze środowiska	Sprawozdawczość	51,9
	Ewidencja	55,6
	Niewykazywanie wszystkich elementów w złożonych sprawozdaniach	35,2
Krajowy Ośrodek Bilansowania i Zarządzania Emisjami	Raportowanie	87,0
Gospodarowanie opakowaniami i odpadami opakowaniowymi	Sprawozdawczość OŚ-OP1	40,7
	Sprawozdawczość OPAK	48,1
	Ewidencja	48,1

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych audytów środowiskowych przez firmę M&M Consulting (w latach 2014-2015).

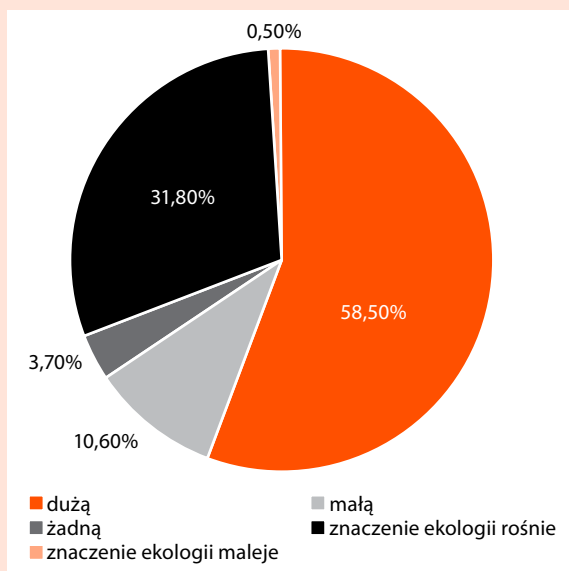
nek wobec ustawowych obowiązków oraz oszacować tendencje rozwojowe w tym zakresie. Porównanie wyników analizy z wynikami ankiety daje nam zupełnie sprzeczne obrazy bieżącej sytuacji. Podczas gdy blisko połowa audytowanych firm ma problem z prawidłowością realizacji większości ustawowych obowiązków, deklaracje składane w badaniu ankietowym dają obraz świadomych ekologicznie i realizujących w blisko 90% swe obowiązki środowiskowe firm.

Przedmiotem badań były wyniki audytów przeprowadzonych w przedsiębiorstwach sektora MŚP na terenie Polski w latach 2014-2015 oraz badanie ankietowe, w którym pytano przedstawicieli przedsiębiorstw o stosunek reprezentowanych przez nie firm wobec konieczności realizacji zasady zrównoważonego rozwoju

Stosunek polskich przedsiębiorców do ekologii

Pierwsze pytanie ankiety dotyczyło roli i znaczenia, jakie pełni ekologia w badanym przedsiębiorstwie. Wziąwszy pod uwagę wyniki wskazujące, że znaczenie to jest duże (i nadal rośnie) to ponad 90% badanych firm deklaruje, iż nie przechodzi obojętnie wobec zagadnień związanych z koniecznością ochrony środowiska w naszym

kraju (patrz rys. 1). Jest to ewidentny przejaw luki intencjonalno-behawioralnej, szczególnie często występującej w związku z zagadnieniami proekologicznych działań ludzi i przedsiębiorstw na całym świecie [5]. Fakt udzielenia odpowiedzi pozytywnie ustosunkowującej się do kwestii ekologii, powodować może w przyszłości zmianę modeli biznesowych. Należy oczekiwać, że tak ustalone priorytety spowodują, że na każdym etapie łańcucha logistycznego firmy będą brać pod uwagę i odpowiednio zarządzać wpływem na środowisko, jaki mają inicjowane przez nie procesy.

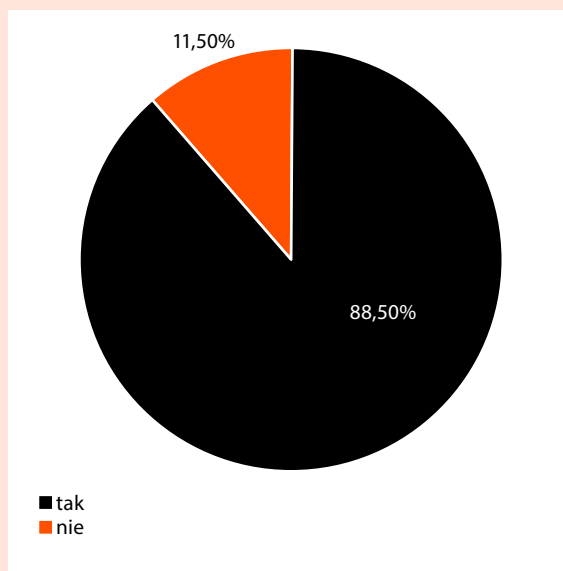


Rysunek 1. Rola jaką pełni ekologia w polskich przedsiębiorstwach
ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

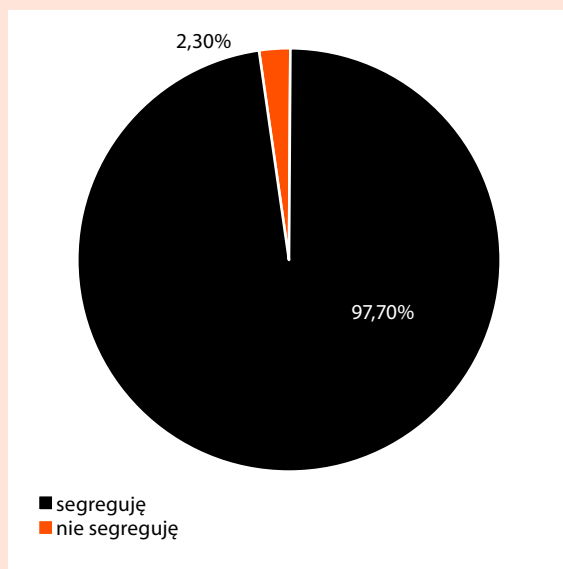
Dla przykładu w licznych skutkach regulacji prezentowanych w uzasadnieniach nowelizacji aktów prawnych dla sektora gospodarczego Ministerstwo Środowiska wskazuje, że zaledwie 20% firm objętych jest systemem rozszerzonej odpowiedzialności i dba o odzysk, i recykling wprowadzanych przez siebie na rynek produktów, i opakowań. Jest więc widoczny poważny rozdźwięk między deklaracjami a stanem faktycznym w tym zakresie. Pewnym rozwiązaniem jest przygotowywane przez ustawodawcę rozporządzenie na temat BDO (bazy danych o produktach i opakowaniach oraz o gospodarce odpadami) [8], która to baza istotnie uszczelni systemy monitorowania wpływu przedsiębiorców na środowisko. Zgodnie z przewidywaniami Ministerstwa Środowiska, rejestr ten obejmie swym zasięgiem ponad 300 tys. przedsiębiorstw.

Podobny odsetek, bo blisko 90% przedsiębiorców - zgodnie z odpowiedziami na kolejne pytanie - uważa, że ich przedsiębiorstwo jest ekologicznie odpowiedzialne (patrz rys. 2).

Wyniki odpowiedzi respondentów na to pytanie wskazują na zjawisko niezgodności odpowiedzi deklaracyjnych z realnymi zachowaniami. Zastanawiające jest bowiem, iż przy tak wysokim wskaźniku odpowiedzialności ekologicznej blisko 50-60% firm (patrz tabela 2) nie realizuje przynajmniej podstawowych obowiązków, takich jak od-



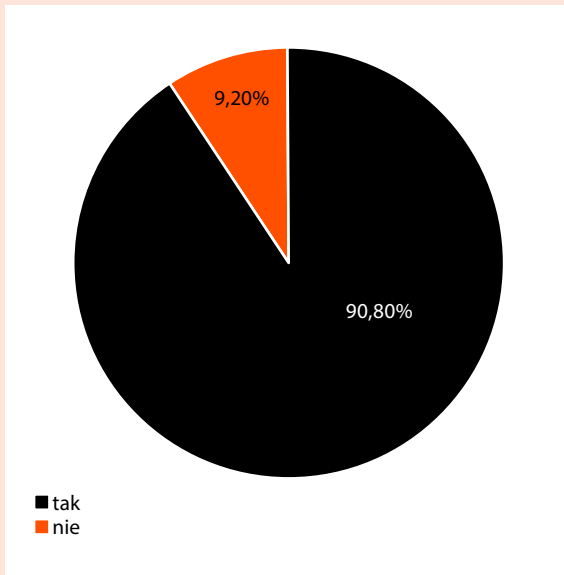
Rysunek 2. Odpowiedzi respondentów na pytanie „Czy Pana/i firma jest ekologicznie odpowiedzialna?”
ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.



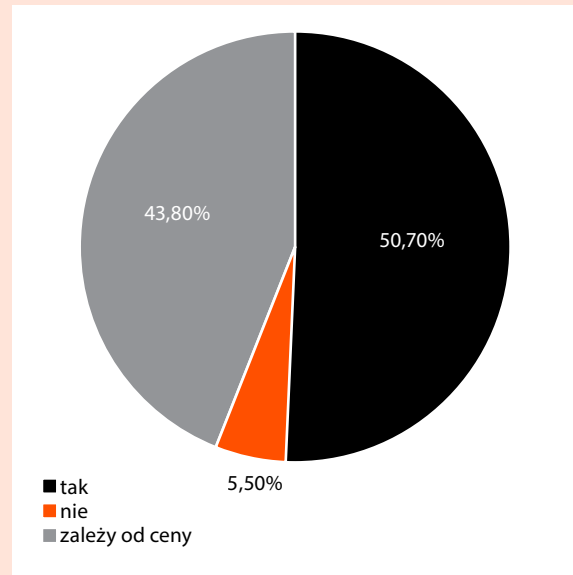
Rysunek 3. Deklaracja respondentów na temat segregowania odpadów we własnym gospodarstwie domowym
ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

zysk i recykling odpadów opakowaniowych, odpowiednia klasyfikacja odpadów, prowadzenie ewidencji czy raportowanie w tym zakresie.

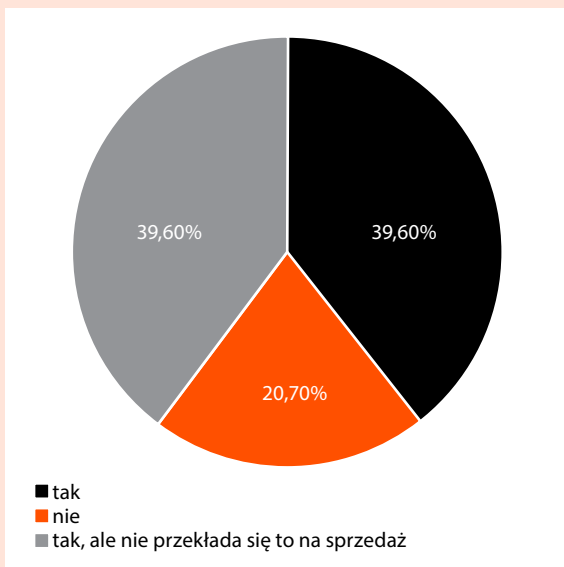
Starano się także zbadać, jaki wpływ na segregację odpadów w firmie ma segregacja w gospodarstwie domowym. Badanie w tym zakresie respondentów odpowiedzialnych za aspekty środowiskowe w przedsiębiorstwach może być istotne ze względu na powielanie pewnych zachowań z własnych środowisk w swoich miejscach pracy. Nie sposób oprzeć się wrażeniu, że w obu przypadkach wysoki stopień segregacji wskazuje raczej na deklaracyjny charakter odpowiedzi. W gospodarstwach domowych (patrz rys. 3) segreguje prawie 98% respondentów (przy 75% wskaźniku deponowania odpadów [3]) oraz w przedsiębiorstwach ponad 90% ma aktywne systemy selektywnego gromadzenia



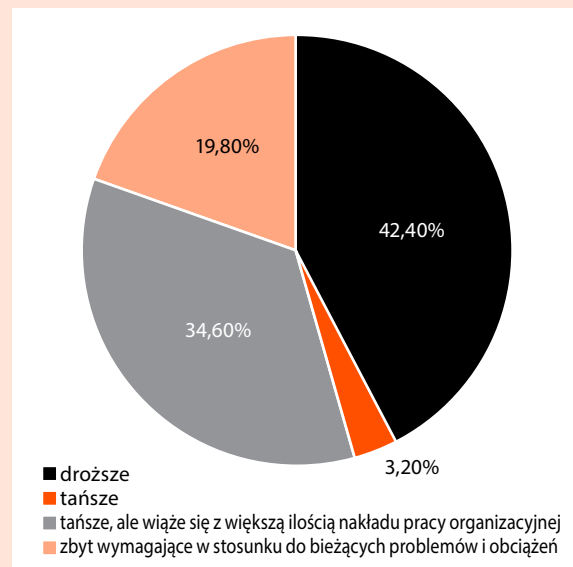
Rysunek 4. Odpowiedzi respondentów na pytanie „Czy w Pana/i firmie zorganizowana jest segregacja odpadów?”
ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.



Rysunek 5. Odpowiedzi respondentów na pytanie „Czy chętniej kupuje Pan/i produkty ekologiczne?”
ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.



Rysunek 6. Odpowiedzi respondentów na pytanie „Czy Państwa klienci preferują produkty ekologiczne?”
ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.



Rysunek 7. Czy produkty ekologiczne są drogie?
ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.

odpadów (patrz rys. 4). Mimo to Polska niestety wciąż jest w ogonie państw europejskich pod względem poziomów odzysku i recyklingu odpadów.

Czy jest w Polsce popyt i podaż produktów ekologicznych?

Następnie podjęto się próby oszacowania popytu na produkty z recyklingu (czyli wytworzone z surowców wtórnych, takich jak makulatura, złom, stłuczka szklana, zużyty sprzęt elektryczny i elektroniczny) lub takie, które można określić mianem nadających się do recyklingu (czyli spełniających normy zharmonizowane określające parametry, jakie powinno spełniać opakowanie lub produkt, by w łatwy i bezpieczny dla środowiska sposób można je ponownie przetworzyć) – jedynie 50% respondentów deklaruje takie zakupy (patrz rys. 5). Ponownie nie umknął uwadze bada-

czy wyraźny rozdźwięk między deklarowaną życzliwością wobec problematyki ochrony środowiska a chęcią korzystania z produktów z recyklingu lub nadających się do recyklingu, co istotnie byłoby wyrazem takiej odpowiedzialności środowiskowej, jaka deklarowana była na wstępie.

Jednocześnie tylko 40% konsumentów jest zainteresowanych powyższymi wyrobami – zrównoważona produkcja w Polsce nie ma zatem w obecnym stanie przychylności konsumentów i nie można liczyć na sukcesy w zakresie zbytu tego typu produktów. Zwiastunem dobrych zmian może być to, że kolejne 40% wypowiada się bardzo pozytywnie o ekologicznych produktach mimo tego, że ich nie nabywa (patrz rys. 6).

Przykładem produkcji zrównoważonej jest działalność

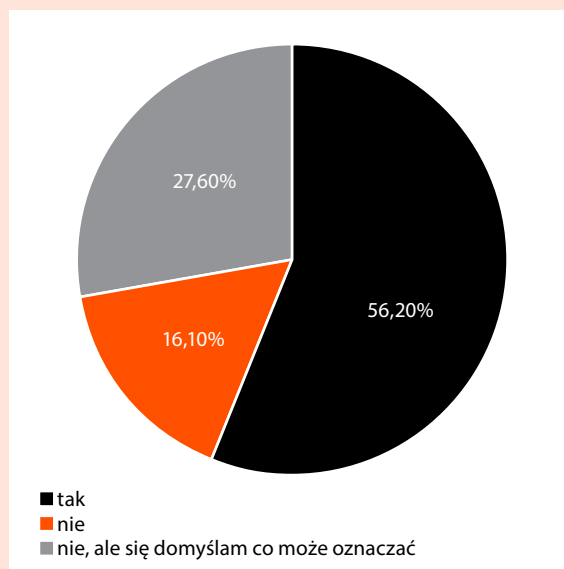
Jedynie 3,2% badanych firm uważa produkty wyprodukowane zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju za tańsze – z pewnością taki stan świadomości – niepoparty badaniami w tym zakresie – może demotywować do niezbędnych zmian

amerykańskiej sieć supermarketów Wal-Mart, założonej w 1962 roku przez Sama Waltona. W 2005 r. Wal-Mart wprowadził do zarządzania nowe podejście „Sustainability 360”, którego elementy powiązane były z wykorzystywaniem odnawialnych źródeł energii, zmniejszaniem ilości odpadów i sprzedaży produktów nieingerujących negatywnie w środowisko. Jednym z kroków dążących do wyznaczonego celu było rozpoczęcie długotrwałej współpracy z lokalnymi dostawcami, dzięki czemu zredukowana została odległość między producentami a sklepami (oszczędność paliwa oraz zmniejszenie emisji) oraz zachowano świeżość produktów. Na tamtym terenie – jak wskazują wyniki finansowe prezentowanej firmy – produkty zrównoważone spotkały się z dużym zainteresowaniem konsumentów.

Szukając przyczyn, dlaczego tak niewielu Polaków kupiłoby produkty z recyklingu lub nadające się do recyklingu, zapytaliśmy o ekonomię ekologii – w przeświadczeniu respondentów bycie ekologicznym jest drogie (patrz rys. 7). Wiąże się albo z dodatkowymi wydatkami (42,4%), albo z dodatkową pracą (34,6%). Jedynie 3,2% badanych firm uważa produkty wyprodukowane zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju za tańsze – z pewnością taki stan świadomości – niepoparty badaniami w tym zakresie – może demotywować do niezbędnych zmian. Tym bardziej, że prawie 1/5 uważa, że jest to zbyt duże obciążenie w stosunku do bieżących problemów i wymagań ustawowych. Ogólne przeświadczenia z tym związane, warunkujące popyt na produkty zrównoważone, a niepotwierdzone danymi liczbowymi, są także przejawem luki między postrzeganiem pewnych zjawisk a zachowaniami, które szczególnie istotnie oddziałują na gospodarkę w obszarze ochrony środowiska [4].

Konieczność zmian modeli biznesowych w Polsce – Green Business Models

W ankietowanych firmach starano się ustalić, czy poczyniono już jakiegokolwiek zmiany, jeśli chodzi o stosowany model biznesowy, tak by dopasować się do nowych ekologicznych wymogów ustawowych – które jak wskazują statystyki – są coraz większe (patrz rys. 8). I tak okazuje



Rysunek 8. Odpowiedzi respondentów na pytanie „Czy spotkał/a się Pan/i z pojęciem zrównoważonego modelu biznesowego?”
ŹRÓDŁO: Opracowanie własne.



Rysunek 9. Odpowiedzi respondentów na pytanie „Czy Pana/i zdaniem CSR (społeczna odpowiedzialność biznesu) to fikcja i zabieg marketingowy czy realne poprawienie sytuacji społecznej i ekologicznej przy ekonomicznych korzyściach przedsiębiorstwa?”

się, że blisko 60% firm spotkało się z pojęciem zrównoważonego modelu biznesowego, jednak ponad 40% wciąż nie wie, czego może dotyczyć to określenie.

To zaskakujące, gdyż tematyka zrównoważonych modeli biznesowych obecna jest w naszym życiu gospodarczym od dłuższego czasu. Zasoby wiedzy tzw. otwartej nauki (ang. *open science*) przepełnione są rozważaniami nad hasłem Green Business Models, które odnoszą sukcesy mimo spowolnienia gospodarczego, dzięki swojemu indywidualnemu podejściu do produkcji i jej celów. Jak wskazuje raport w tym zakresie [2] zielone modele biznesowe uznawane są ogólnie za innowacyjne i gwarantujące sukces przedsiębiorstwa bez względu na koniunkturę gospodarczą.

Szukając przyczyn, dlaczego tak niewielu Polaków kupiłoby produkty z recyklingu lub nadające się do recyklingu, zapytaliśmy o ekonomię ekologii – w przeświadczeniu respondentów bycie ekologicznym jest drogie

Kolejnym potwierdzeniem występowania luki intencjonalno-behawioralnej są odpowiedzi na temat znajomości CSR – ponad 75% respondentów uważa, że jest to realne poprawienie sytuacji społecznej i ekologicznej przy ekonomicznych korzyściach przedsiębiorstwa (patrz rys. 9). CSR na świecie przeżywa okres swego najszybszego rozwoju, powstają nowe normy (ISO 26000) i akty prawne normalizujące to zagadnienie – m.in. obowiązek ujawniania informacji niefinansowych. Mimo tego w polskich firmach mamy do czynienia z brakiem realizacji podstawowych obowiązków środowiskowych (patrz tabela 2), co stanowi przejaw nieodpowiedzialności ekologicznej.

Interesujący zestaw odpowiedzi uzyskano w ostatnim, dziesiątym pytaniu. Zapytanie dotyczyło stanowiska odpowiedzialnego za realizację środowiskowych obowiązków w polskich firmach. Spektrum odpowiedzi było imponujące. Obejmowało ono wszystkie możliwe funkcje w przedsiębiorstwach: od sekretarki do właściciela firmy, poprzez księgowę, menadżerów, specjalistów (służb BHP, pełnomocników ISO, zakupowców), dyrektorów i członków zarządu. Osoby te dobrowolnie angażowały się – bądź były obligowane w ramach swoich obowiązków – w realizację ustawowych wymagań z zakresu ochrony środowiska. Tak zróżnicowane odpowiedzi mogą stanowić potwierdzenie faktu, że obszar ten jest stosunkowo młody i firmy - z jednej strony - nie zdecydowały, jaki obszar funkcjonalny będzie za nie odpowiedzialny. Z drugiej zaś działania te są wciąż tak nieliczne, że w ogromnej liczbie funkcji, jakie mają do realizacji przedsiębiorstwa, obszar ten jest zbyt wąski, by wydzielić specjalistę ds. ochrony środowiska lub ekologa. Inny raport w tym zakresie pokazuje, że zawody związane z ekologią to jednak zawody dalekiej przyszłości wśród bardzo abstrakcyjnych innych profesji. Dla przykładu *analityk danych o odpadach (waste data handler) może stać się niezwykle poszukiwany „jeszcze przed” rokiem 2030. Polscy i zagraniczni eksperci przewidują także, że zawody przyszłości będą się rozwijać w branżach: biotechnologicznej, (...) nanotechnologicznej, ekologicznej i energetycznej. (...) Z ekologią będzie także związany rozwój sektora energetycznego, a co za tym idzie, zwiększy się zapotrzebowanie na specjalistów z dziedziny ochrony środowiska naturalnego i walki ze zmianami kli-*

matu (climate change reversal specialist, weather modification police), pozyskiwania energii ze źródeł odnawialnych oraz utylizowania odpadów. Przyszłością są także zawody związane z produkcją i handlem ekologicznymi pojazdami (alternative vehicle developers) [9]. Jak więc widać w przytoczonym przykładzie, obowiązki specjalistów w zakresie ekologii znajdują się w dość oryginalnym zbiorze nowych acz odległych zawodów.

Podsumowanie

Zastany obecnie, a wynikający z przeprowadzonych analiz, poziom zaangażowania przedsiębiorstw w działania proekologiczne firm, w tym realizację ustawowych obowiązków wraz z danymi statystycznymi udostępnianymi przez GUS, daje mało optymistyczny obraz. Niemniej jednak należy wziąć pod uwagę poziom zacofania, z którego polska gospodarka startowała oraz ogrom działań, które polskie przedsiębiorstwa musiały nadrobić, by rozpocząć odchodzenie od systemu odgórnie planowanego. Działo się to w okresie, kiedy nie zwracano uwagi na wpływ produkcji na środowisko naturalne. Również inne gospodarki rynkowe w początkowym okresie cechowały się dość niskim poziomem zaangażowania w problematykę środowiskową i również tam wiele należało poprawić. Wyraźnie podkreśla się wyzwania stawiane przed zrównoważonymi łańcuchami dostaw, takie jak: niepewność popytu na produkty z drugiej ręki, nieznana jakość produktów odzyskiwanych, homogeniczność surowców wtórnych, brak zależności między planowaniem popytu na produkty używane a ich podażą i wiele, wiele innych [7]. W związku z powyższym, biorąc pod uwagę poziom trudności zmian, jakie należy przeprowadzić, można pozytywnie ocenić stan polskich przedsiębiorstw w zakresie dążenia do prośrodowiskowego rozwoju i spodziewać się, ale przede wszystkim wspierać, dalsze pozytywne zmiany w ochronie środowiska. Aktywności tego typu uchronią polską gospodarkę przed znanymi błędami innych krajów i przed negatywnym wpływem nieodpowiedzialnych działań przemysłu i usług na ekosystem. ■

Angielska wersja niniejszego artykułu znajduje się na stronie 11.

ŹRÓDŁA:

1. Cosserrat Graham W., *Modern Auditing – Second edition*, John Wiley & Sons, 2004.
2. *Green Business Model Innovation: Conceptualisation, Next Practice and Policy*, www.nordicinnovation.org/Publications/green-business-model-innovation-conceptualisation-next-practice-and-policy.
3. GUS, *Ochrona środowiska. Environment 2014*, ZWS, Warszawa 2014.
4. Kaiser F., Wolfing S., Fuhrer U., 5. *Environmental Attitude and Ecological Behaviour*, "Journal of Environmental Psychology" 1999, 19, 1–19.
5. Kollmuss A., Agyeman J., *Mind the Gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior?*, "Environmental Education Research", 8 (3), 239–260.
6. Pezzotta S., *Przyszłość społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa we Włoszech i Europie*, „Społeczeństwo” 2003, nr 3-4.
7. Pochampally K.K., Nukala S., Gupta S.M., *Strategic Planning Models for Reverse an Closed – Loop Supply Chains*, CRC Press, Boca Raton 2009.
8. Projekt z dnia 13 lipca 2015 roku w sprawie funkcjonowania bazy danych o produktach i opakowaniach oraz o gospodarce odpadami.
9. Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2008-2009, Warszawa 2010, www.parp.gov.pl/files/74/81/380/9282.pdf.

PRZYPISY:

- ¹ Badanie ankietowe w formie wywiadów odbyło się w latach 2014-2015 i objęło swym zasięgiem 217 przedsiębiorców z sektora MŚP, którzy mają swą siedzibę na terenie Polski – ankieta realizowana była pod hasłem: *Ekologia w polskich przedsiębiorstwach*.